

Łukasz Guldon
(Archiwum Państwowe w Kielcach)

Urzędy administracji ogólnej w guberni kieleckiej w drugiej połowie XIX i początkach XX wieku. Dzieje ustrojowe, przepisy kancelaryjne, stan opracowania, wykorzystanie w badaniach regionalnych i naukowych.

Celem niniejszego referatu jest próba przedstawienia dziejów ustrojowych i kancelarii urzędów administracji ogólnej na terenie guberni kieleckiej w drugiej połowie XIX i w początkach XX wieku, wykorzystania ich zawartości w badaniach regionalnych, oraz przedstawienia stanu opracowania. Praca, poza wstępem i zakończeniem, składa się z pięciu części. W pierwszej z nich omówiono proces likwidacji autonomii Królestwa Polskiego po powstaniu styczniowym zapoczątkowany już w roku 1864. Jednocześnie wprowadzano język rosyjski jako urzędowy w administracji państwowej (1868), w szkolnictwie (1866 - 1869) i w instytucjach wymiaru sprawiedliwości (1876). Nie powiódł się w pełni zamiar usunięcia Polaków ze wszystkich posad rządowych w urzędach, sądach, policji i szkołach. W drugiej części przedstawiono dzieje ustrojowe Rządu Gubernialnego Kieleckiego, Kancelarii Gubernatora Kieleckiego, Tymczasowego Generał Gubernatora Kieleckiego oraz zarządów powiatowych. W części trzeciej opisano zawartość wymienionych wyżej zespołów akt. Wraz z wprowadzeniem jako urzędowego języka rosyjskiego, zaczęto stosować rosyjskie przepisy kancelaryjne. W związku z tym część czwarta zawiera analizę przepisów z 1845 roku, a znowelizowanych w roku 1857, obowiązujących w urzędach gubernialnych¹. W części piątej zawarto informację o stanie opracowania reprezentatywnych dla tego czasu zespołów aktowych, jak również ich wykorzystania w badaniach regionalnych prowadzonych w pracowni naukowej tutejszego archiwum.

Podstawę opracowania tematu stanowiły inwentarze zespołów akt administracji ogólnej (gubernialnej i powiatowej), przechowywane w Archiwum Państwowym w Kielcach. Wykorzystano także zachowane w tych zespołach pomoce kancelaryjne i archiwalne. Dla celów porównawczych sięgnięto do informacji zawartych w opublikowanych przewodnikach po zespołach akt: Rządu Gubernialnego Lubelskiego (1978) i Kancelarii Gubernatora Lubelskiego (1966) oraz literatury, dotyczącej głównie dziejów ustrojowych. Jej wykaz zawiera zamieszczona bibliografia.

I. Likwidacja autonomii Królestwa Polskiego po powstaniu styczniowym

Utworzone w 1815 roku Królestwo Polskie miało dość szeroką autonomię polityczną. Zgodnie z Konstytucją miało ono odrębne organa władzy. Językiem urzędowym był język polski, a urzędy publiczne, cywilne i wojskowe mogli pełnić jedynie obywatele polscy. Władzę ustawodawczą sprawował dwuizbowy sejm. Władza wykonawcza należała do reprezentującego cara namiestnika oraz do Rady Administracyjnej.

¹ *Svod zakonov Rossijskoj Imperii izdanija 1857 goda*, t. 2, č. 1, S. Petersburg 1857.

Po stłumieniu powstania listopadowego w 1832 roku, wprowadzony został tak zwany Statut Organiczny, na mocy którego rozwiązaniu uległy polska armia i sejm. W 1837 roku, istniejące dotychczas województwa przemianowane zostały na gubernie. W 1841 roku zniesiona została Rada Stanu, która zajmowała się głównie przygotowaniem praw².

Po powstaniu styczniowym władze carskie zdecydowały się na likwidację autonomii Królestwa i usunięcie Polaków (tzw. „odpolaczanie”) ze wszystkich wyższych stanowisk. Sprawami tymi miał zajmować się utworzony w 1864 roku, w Petersburgu Komitet Urządzający do spraw Królestwa Polskiego³. Miał on stanowić „*pierwszy krok na drodze reform, które powinny rozwijać się energicznie i objąć wszystkie gałęzie administracji: finanse, wychowanie publiczne, policję i sądy*”⁴.

Pierwszym posunięciem na drodze likwidacji autonomii Królestwa była likwidacja Sekretariatu Stanu – instytucji, której zadaniem było pośredniczenie w kontaktach pomiędzy władzami Królestwa a Petersburgiem. Decyzją z 19/31 maja zniesiono ten urząd i wprowadzono w jego miejsce Kancelarię Własną Jego Cesarskiej Mości do spraw Królestwa Polskiego⁵.

Istotne znaczenie miała zmiana istniejącego podziału terytorialnego Królestwa, połączona z reorganizacją administracji gubernialnej, wprowadzona ukazem z 19/31 grudnia 1866 roku – liczbę guberni zwiększono z 5 do 10. W zarządzie gubernialnym zniesiony został obowiązujący od 1815 roku kolegialny tryb podejmowania decyzji. Gubernator był przedstawicielem władzy rządowej i strażnikiem „*najwyższych praw samowładztwa, dobra państwa i ścisłego wykonywania praw, i postanowień rządowych*” (art. 6 ukazu). Osobistym rozporządzeniom gubernatora podlegały między innymi sprawy polityczne, lub wymagające natychmiastowego rozwiązania przedmioty dotyczące rewizji guberni i składania sprawozdań, pozwolenia na broń, wydawania przepisów, sprawy cudzoziemców, czuwania i nadzoru nad wydawnictwami (art. 15 ukazu). Najbliższym współpracownikiem gubernatora był wicegubernator (art. 20 ukazu)⁶.

W końcu 1866 roku działający w Królestwie Zarząd Poczty, został bezpośrednio Ministerstwem Poczty i Telegrafów w Petersburgu⁷.

Ukazem z dnia 25 II/9 III 1867 roku zniesiono odrębny Zarząd Komunikacji, podporządkowując go ministerstwu Komunikacji w Petersburgu⁸.

Ukazem z dnia 28 III/9 IV 1867 roku zlikwidowana została Komisja Rządowa Przychodów i Skarbu⁹, a ukaz z dnia 15/27 maja 1867 roku skasował Komisję Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Zastąpił ją Warszawski Okręg Naukowy, podporządkowany władzom centralnym cesarstwa¹⁰.

² Zob. szerzej H. Izdebski, *Rada Administracyjna Królestwa Polskiego w latach 1815 – 1830*, Warszawa 1978, passim; A. Okolski, *Wykład prawa administracyjnego oraz prawa administracyjnego obowiązującego w Królestwie Polskim*, t. 1, Warszawa 1880, s. 61 – 315; *Zarys dziejów konstytucjonalizmu polskiego*, pod red. A. Karbowicza, Lublin 1996, s. 26 – 34.

³ A. Okolski, *Wykład prawa*, s. 195 – 199.

⁴ J. Bardach, K. Grzybowski, *Historia państwa i prawa polskiego*, t. 4, Warszawa 1988, s. 63.

⁵ Ł. Chimiak, *Gubernatorzy rosyjscy w Królestwie Polskim, Szkic do portretu zbiorowego*, Wrocław 1999, s. 34 – 35.

⁶ *Dziennik Praw*, t. 66, s. 119 – 225.

⁷ K. Chimiak, *Gubernatorzy...*, s. 36.

⁸ DPKP, t. 66, s. 455 – 457.

⁹ DPKP, t. 67, s. 43.

¹⁰ DPKP, t. 67, s. 63.

Ukazem z 3/15 czerwca 1867 roku została rozwiązana Rada Administracyjna, a jej kompetencje przekazane zostały Komitetowi Urządzającemu¹¹. Wreszcie ukazem z dnia 28 II/11 III z 1868 roku zlikwidowana została Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych¹². W ten sposób przestał funkcjonować rząd Królestwa, a więc Rada Administracyjna i trzy komisje rządowe.

Sprawy służby lekarskiej i cywilno - budowlanej przekazano pod zarząd petersburskiego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. W związku z tym przestały działać Rada Lekarska, Rada Ogólna Budownictwa, Miernictwa, Dróg i Spławów oraz Rada Przemysłowa¹³.

Po likwidacji Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych w 1868 roku, oficjalnym językiem administracji stał się język rosyjski.

Posunięcia unifikacyjne nie ominęły także szkolnictwa. Na mocy ukazu z dnia 5/17 stycznia 1866 roku w gimnazjach w języku rosyjskim miano nauczać historii, geografii, i literatury. W 1868 roku język rosyjski otrzymał status wykładowego na zajęciach matematyczno - fizycznych. Wreszcie od roku szkolnego 1869/1870 wszystkie zajęcia w gimnazjach, z wyjątkiem nauczania religii, odbywały się w języku rosyjskim¹⁴. W 1869 roku zamknięta została Warszawska Szkoła Główna i marymoncki Instytut Agronomiczny. W ich miejsce władze ustanowiły rosyjskie placówki naukowe: Uniwersytet Cesarski w Warszawie i Instytut Rolniczo - Leśny w Puławach¹⁵.

Najdłużej swą odrębność utrzymał wymiar sprawiedliwości. Dopiero w 1876 roku zniesiono Komisję Rządową Sprawiedliwości i wprowadzono rosyjski ustrój sądów. Obowiązywał w nich język rosyjski, a jedynie w sądach gminnych dopuszczano możliwość składania ustnych zeznań po polsku¹⁶. W 1874 roku zniesiony został urząd Namiestnika Królestwa.

Po tych zmianach pozostało niewiele instytucji obejmujących zasięgiem swojej władzy całe terytorium Królestwa. Były to:

- Warszawski Okręg Naukowy
- Okręg Pocztowy i Celny
- Warszawska Izba Sądowa
- Dyrekcja Główna Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego
- Bank Polski
- Prokuratoria
- Zarząd Dóbr i Lasów Państwowych
- Zachodni Okręg Górniczy
- Komisja Emerytalna
- Zarząd Wzajemnych Ubezpieczeń od Ognia
- monopól loteryjny¹⁷.

Celem władz rosyjskich była nie tylko likwidacja autonomii Królestwa poprzez zniesienie odrębnej administracji, szkolnictwa i sądownictwa, oraz

¹¹ DPKP, t. 67, s. 322.

¹² DPKP, t. 68, s. 19.

¹³ DPKP, t. 67, s. 227.

¹⁴ Zob. szerzej E. Staszyński, *Polityka oświatowa caratu w Królestwie Polskim od powstania styczniowego do I wojny światowej*, Warszawa 1968, s. 16 – 22.

¹⁵ Ibidem, s. 189-196.

¹⁶ Zob. szerzej A. Korobowicz, *Sądownictwo Królestwa Polskiego 1876-1915*, Lublin 1995.

¹⁷ L. Wasilewski, *Administracja rosyjska w Królestwie Polskim*, Wiedeń 1915, s.7.

wprowadzenie jako urzędowego języka rosyjskiego. Chodziło także o usunięcie Polaków ze wszystkich posad rządowych. Akcja ta nie przyniosła jednak oczekiwanych przez władze rezultatów. W latach 1913 - 1914 nawet w rządach gubernialnych większość pracowników stanowili katolicy¹⁸. Podobnie było w zarządach powiatowych¹⁹. Wiązało się to z tym, że władze carskie nie dysponowały odpowiednią liczbą kandydatów – Rosjan, na niższe posady w urzędach, policji, sądach i szkołach w Królestwie Polskim²⁰. Nawet w samej Rosji wielu Polaków było nauczycielami i urzędnikami²¹.

II. Rząd Gubernialny Kielecki, Kancelaria Gubernatora Kieleckiego, zarządy powiatowe guberni kieleckiej, Tymczasowy Generał Gubernator Kielecki

II.1. Rząd Gubernialny Kielecki (1867 - 1918)

Na podstawie *Ustawy o zarządzie gubernialnym i powiatowym w guberniach Królestwa Polskiego z 19/31 XII 1866 roku, z dniem 1 stycznia 1867 roku powstała gubernia kielecka, obejmująca siedem powiatów, a mianowicie:*

1. Powiat kielecki z miastami: Bodzentyn, Chęciny, Daleszyce i Kielce
2. Powiat jędrzejowski z miastami: Jędrzejów, Małogoszcz, Sobków i Wodzisław
3. Powiat włoszczowski z miastami: Kurzelów, Lelów, Secemin, Szczekociny i Włoszczowa
4. Powiat olkuski z miastami: Kromolów, Ogrodzieniec, Olkusz, Pilica, Skała, Sławków, Wolbrom i Żarnowiec
5. Powiat miechowski z miastami: Brzesko Nowe, Książ Wielki, Miechów, Proszowice i Słomniki
6. Powiat pińczowski z miastami: Działoszyce, Koszyce, Opatowiec, Pińczów, Skalbmierz i Wiślica
7. Powiat stopnicki z miastami: Busko, Chmielnik, Korczyn, Kurozwęki, Oleśnica, Pacanów, Pierzchnica, Stopnica i Szydłów²².

Na mocy ukaz z dnia 1 czerwca 1869 roku prawa miejskie utraciły 34 miasta. Niektóre z nich nadal jednak pełniły rolę ośrodków rynku lokalnego, na którym zbywali swoje wyroby miejscowi rzemieślnicy²³.

Gubernią kierował gubernator bezpośrednio przez swoją kancelarię, lub za pośrednictwem Rządu Gubernialnego. W Rządzie Gubernialnym istniało 8 wydziałów, a mianowicie:

1. Wydział Ogólny (Kancelaria Rządu). Zgodnie z ustawą Kancelaria Rządu „*prowadzi protokóły jego posiedzeń, sporządza wykazy interesów załatwionych i nie załatwionych, prowadzi korespondencję o dostarczenie pieczęci urzędowych dla zarządów gubernialnych, powiatowych i gminnych, zachowuje księgi genealogiczne i szlacheckie, zapisuje do ksiąg genealogicznych szlachtę i wydaje w tym przedmiocie świadectwa*”.

¹⁸ A. Chwalba, *Polacy w służbie Moskali*, Warszawa - Kraków 1999, s. 127.

¹⁹ Ibidem, s. 129.

²⁰ Ibidem, s. 223.

²¹ Ibidem, s. 232.

²² *Dziennik Praw*, t. 66, s. 291 - 293.

²³ T. Koba-Ryszewska, *Przeszość administracyjna ziem województwa kieleckiego*, w: *Z dziejów ziemi kieleckiej (1918-1944)*, Warszawa 1970, s. 18 - 19; S. Wiech, *Miasteczka guberni kieleckiej w latach 1870-1914*, Kielce 1995, passim; tenże, *Rzemieślnicy małych miasteczek guberni kieleckiej 1870-1914*, Kielce 1995, passim.

2. Wydział Wojskowo - Policyjny miał kierować „*wykonywaniem powinności rekruckiej, kwaterunkowej i dostawy podwód, urządzeniem budowli wojskowych i miejsc pod obozy, zaopatrzeniem wojsk itp., przedmiotami dotyczącymi urlopowanych i dymisjonowanych żołnierzy, dotyczącymi więzień, przesyłki aresztantów, śledzenia osób i funduszków, przedmiotami paszportowymi, dotyczącymi cudzoziemców, nadzwyczajnych wypadków i zdarzeń i w ogólności przedmiotami wykonawczo i śledczo – policyjnymi*”.
3. Wydział Skarbowy prowadził księgi poborowe podatków, oraz zajmował się ściąganiem podatków.
4. Wydział Dóbr Rządowych, który zarządzał dobrami i lasami państwowymi.
5. Wydział Prawny, do którego kompetencji należały przede wszystkim „*przedmioty dotyczące obrony praw skarbu i instytucyj zostających pod opieką Rządu*”.
6. Wydział Lekarski, który zajmował się „*przedmiotami dotyczącymi zabezpieczenia zdrowia publicznego*” oraz służby weterynaryjnej.
7. Wydział Ubezpieczeń, który przejął kompetencje Dyrekcji Ubezpieczeń.
8. Wydział Administracyjny, do którego kompetencji należały „*interesa dotyczące osobistego składu, utrzymania i urzędzenia władz rządowych Rządowi Gubernialnemu podwładnych, rozgraniczenia powiatów i gmin, urzędzenia miast i wsi pod względem budowlanym i drogowym, oraz rozmaitych przedmiotów gospodarstwa ziemskiego i publicznego*”²⁴.

Wydziały dzieliły się na referaty. Przy Wydziale Ogólnym funkcjonowało archiwum z archiwistą i jego pomocnikiem. Archiwistami byli kolejno Warpachowski (1867 - 1870), Paweł Skierski (1871 - 1877), Felicjan Listopacki (1878 -1894), Ignacy Nesterowicz (1896), Edward Zagrodzki (1898), Stanisław Wroński (1899-1911) i Jan Lewczyk (1911 - 1914).

Już w 1867 roku do archiwum Rządu Gubernialnego Kieleckiego przewiezione zostały z Radomia akta Komisji Województwa Krakowskiego (1816 - 1837), Rządu Gubernialnego Krakowskiego (1837 - 1841), Rządu Gubernialnego Kieleckiego (1841 - 1844) i Rządu Gubernialnego Radomskiego (1845 - 1866). Do Kielc przywieziono w sumie 13 329 poszytów i ksiąg²⁵.

Struktura organizacyjna Rządu Gubernialnego Kieleckiego ulegała w późniejszym okresie zmianom. W związku ze zniesieniem w 1867 roku Rady Budowlanej przy Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych w rządach gubernialnych utworzono wydziały budowlane, które zatwierdzały projekty budowlane i sprawowały nadzór nad pracami budowlanymi. Po powołaniu w 1869 roku Izby Skarbowej Kieleckiej zostały zlikwidowane w Rządzie Gubernialnym Kieleckim wydziały Skarbowy i Dóbr Rządowych, a w miejsce Wydziału Prawnego utworzono stanowisko radcy prawnego²⁶. W 1882 roku w strukturze organizacyjnej Rządu Gubernialnego Kieleckiego pojawia się ponownie Wydział Prawny. Rok później Wydział Ogólny przekształcił się w Kancelarię Ogólno - Prezydialną (od 1902 roku Kancelaria Prezydialna). W 1897 roku z Wydziału Lekarskiego wyodrębniony został Dział Weterynaryjny, przekształcony w 1903 roku w Wydział Weterynaryjny.

²⁴ *Dziennik Praw*, t. 66, s. 153 - 157.

²⁵ R. Guldon, *Archiwa kieleckie od XVIII do początków XX w.*, Kielce 1973, s. 23.

²⁶ *Rząd Gubernialny Lubelski 1867-1918. Przewodnik po zespole*, oprac. J. Godlewska, Warszawa-Lódź 1978, s. 6-7.

Wreszcie w związku z utworzeniem w 1900 roku Warszawskiego Zarządu Ubezpieczeń Budynków od Ognia zlikwidowany został Wydział Ubezpieczeń²⁷.

W początkach XX wieku struktura organizacyjna Rządu Gubernialnego Kieleckiego przedstawiała się następująco:

- I. Kancelaria Prezydialna
 - Sekretariat
 - Księgowość Ogólna
 - Archiwum
- II. Wydział Administracyjny
 - Referat I
 - Referat II
 - Referat III
 - Referat IV
- III. Wydział Wojskowo - Policyjny
 - Referat V
 - Referat VI
 - Referat VII
 - Referat VIII
- IV. Wydział Prawny
 - Referat XIII
 - Referat XIV
- V. Wydział Lekarski
- VI. Wydział Administracyjny
- VII. Wydział Budowlany

Ta struktura organizacyjna stanowiła podstawę nadania układu akt w trakcie prac porządkowych²⁸.

W latach 1867 - 1918 urząd Gubernatora pełnili kolejno:

1. Konstanty Chlebnikow, w latach 1867 - 1869
2. Anatol Nieratow, w latach 1869 - 1871
3. Aleksander Leszczow, w latach 1871 - 1884
4. Mikołaj Iwanienko, w latach 1884 - 1897
5. Eugeniusz Szczirowski, w latach 1897 - 1899
6. Borys Ozierow, w latach 1899 - 1914
7. Walerian Ligin, w latach 1915 - 1918

Urząd Wicegubernatora sprawowali:

1. Apollon Manujłow, w latach 1867 - 1869
2. Iwan Goremykin, w latach 1869 - 1873
3. Michał Sewastianow, w latach 1873 - 1878
4. Aleksander Friebes, w latach 1878 - 1879
5. Eugeniusz Subbotkin, w latach 1880 - 1884
6. Michał Majlewski, w roku 1884
7. Iwan Podgorodnikow, w latach 1884 - 1885
8. Aleksander Golncew, w roku 1885

²⁷ J. Hładkova, *Wstęp do inwentarza zespołu akt Rząd Gubernialny Kielecki z lat 1867-1918*, Kielce 1981 (mps w AP Kielce), s. 8 - 9.

²⁸ Ibidem, s. 9-10.

9. Konstanty Miller, w latach 1885 - 1887
10. Borys Ozierow, w latach 1887 - 1892
11. Mateusz Michalewicz, w latach 1892 - 1908
12. Dymitr Dewel, w latach 1908 - 1911
13. Orest Kobylecki w latach 1911 - 1918²⁹.

W czasie I wojny światowej Rząd Gubernialny Kielecki ewakuowano do Rosji. Zlikwidowany został dekretem Rady Komisarzy Ludowych z 26 stycznia 1918 roku. Akta tego zespołu wróciły do Polski w 1923 roku. Niewielka ilość akt (14 j.a.), przekazana została do Polski w 1962 roku³⁰.

Kancelaria Rządu Gubernialnego Kieleckiego prowadzona była według przepisów rosyjskich z 1845 roku, znowelizowanych w 1857 roku. Normowały one obieg pism w urzędach gubernialnych. System biurowości oparty był na rocznym układzie i rejestracji akt. Powodowało to gromadzenie całej korespondencji, ciągnącej się nieraz przez kilka lat, pod datą rozpoczęcia sprawy.

Zgodnie z przepisami z 1857 roku, każde wpływające do urzędu pismo rejestrowane było w księdze dyżurnej i przekazywane było starszemu sekretarzowi, który rozpieczętowywał kopertę, przykładał pieczęć z datą wpływu i rozdzielał między referaty. Z kolei pismo przejmował rejestrator, który notował ten fakt w księdze pism wchodzących (reestr bumag vchodjaščich). W rejestrze tym odnotowywano numer i datę wpływu oraz załatwienia sprawy.

Kierownik referatu oddawał pismo sekretarzowi referatu, który referował sprawę radcy gubernalnemu, który to radca nadawał pismom właściwy bieg, i robił na nich odpowiednie adnotacje. Z kolei pismo zapisywano w rejestrze referatowym (nastolnyj reestr), którego zadaniem było przedstawienie pełnego obiegu każdej załatwianej przez referat sprawy z zaznaczeniem numeru szafy i wiązki w archiwum. Rejestr ten był pomocą kancelaryjną i archiwalną. W 1869 roku owe rejestry zastąpione zostały przez spisy spraw (opisi delam), prowadzone w każdym referacie dla pism wchodzących, i jednego w wydziale dla pism wychodzących.

Kierownik referatu sporządzał ponadto indeks (alfavitnyj spisok, alfavit k delam), zawierający nazwiska osób, nazwy miejscowości, lub hasła rzeczowe.

Dla spraw wymagających decyzji rządu gubernialnego kierownik przygotowywał tzw. доклад oraz projekt odpowiedzi. Następnie pismo kierowane było do kancelarii ogólnej, gdzie sporządzano czystopis odpowiedzi, rejestrowano w księdze pism wychodzących i ekspediowano.

Podstawę układu akt stanowiły posyty akt spraw (dela), porządkowane latami i numerowane w obrębie roku. W Kancelarii Prezydialnej natomiast, sekretarz Rządu Gubernialnego Kieleckiego prowadził księgi protokołów posiedzeń rządu gubernialnego (żurnaly prisutstvija), gdzie wpisywano wszystkie sprawy wnoszone na obrady kolegium i decyzje odnośnie ich załatwienia. Poza aktami spraw prowadzono tzw. narjady. Były to zbiory okólników, zarządzeń i aktów normatywnych, służące do wewnętrznego urzędowego użytku.

Po trzech latach od zakończenia sprawy kierownicy referatów mieli obowiązek przekazać akta i rejestry do archiwum urzędu. Skorowidze (alfavity) pozostawały w registraturze, gdzie służyły jako podręczna pomoc do wyszukiwania i zamawiania potrzebnych akt z archiwum.

²⁹ Ibidem, s. 3.

³⁰ Ibidem, s. 10-11; *Rząd Gubernialny Lubelski 1867-1918. Przewodnik*, s. 9.

W archiwum akta przechowywane były zgodnie z układem nadanym przez registraturę. Archiwista miał jedynie obowiązek opracowania tzw. alfawitnych rejestrów oddzielnie dla każdego referatu i roku. Miał także obowiązek prowadzenia ogólnego wykazu akt (obščij ukazatel'), w którym podawał liczbę i rozmieszczenie akt. Był też zobowiązany dostarczać urzędowi potrzebnych informacji lub wypożyczać same akta, co notował w tzw. sprawochnych reestrach³¹.

Po upływie dziesięciu lat akta były brakowane. Szczegółowe dane o zasobie archiwum pochodzą z 1888 roku, kiedy sporządzono wykaz akt, w związku z zamierzonym ich brakowaniem. Zawiera on dane o aktach z lat 1867 - 1879 z podziałem na akta spraw i narjady. W archiwum znajdowało się wówczas 24 553 poszytów akt spraw i 2 947 narjadów. Późniejszy stan archiwum pozwala poznać spis zdawczo - odbiorczy, sporządzony w 1899 roku przy przejmowaniu archiwum przez S. Wrońskiego. W archiwum znajdowały się wówczas akta poszczególnych wydziałów z lat 1867 - 1899, a mianowicie:

- Wydział Administracyjny	- 6 670 poszytów
- Wydział Wojskowo - Policyjny	- 17 594
- Wydział Ubezpieczeń	- 2 771
- Wydział Lekarski	- 1 413
- Wydział Prawny	- 5 123
- Kancelaria	- 1 409
- Księgi	- 537
- Tabele likwidacyjne	- 1 419
- Tabele nadawcze	- 670

W sumie w archiwum znajdowało się wówczas 45 454 poszytów i ksiąg³². Warto dodać, że znajdujące się wówczas w archiwum Rządu Gubernialnego Kieleckiego tabele likwidacyjne i nadawcze zostały przekazane przez Urząd Gubernialny Kielecki do spraw Włościańskich w latach 1870 - 1871³³. Zespół RGK liczy 17 171 j.a. (ponad 109 m.b.)³⁴.

Przy omawianiu zespołu RGK nie sposób nie wspomnieć o utworzonej na mocy Ustawy o Zarządzie Gubernialnym i Powiatowym Królestwa Polskiego Kieleckiej Drukarni Gubernialnej (Keleckoj Gubernskoj Tipografii) odpowiadającej za drukowanie Dziennika Gubernialnego, przygotowanie ksiąg, blankietów i innych przedmiotów dla władz gubernialnych³⁵. Podlegała ona wicegubernatorowi, który wprowadzał ewentualne korekty drukowanych pozycji, oceniał ich jakość. Akta zespołu ułożone są chronologicznie w ramach roczników w oparciu o sygnatury kancelaryjne. Zespół jest udostępniany niezmiernie rzadko, a tworzy go 146 j.a. zawierających m.in.: dokumentację w sprawach organizacji placówki, sprawozdania, dokumenty osobowe, budżety, korespondencję prywatną i służbową w sprawach ogłoszeń w dzienniku urzędowym, teksty ogłoszeń urzędowych i prywatnych. Przechowywane materiały Drukarni sporządzone są w różnych formatach trudnych

³¹ Zob. niżej, a także F. Ramotowska, *Uwagi o księgach kancelaryjnych i archiwalnych urzędów polskich i rosyjskich XIX w.* „Studia Źródłoznawcze”, t.21, 1976, s. 63-78.

³² R. Guldon, *Archiwa kieleckie*, s. 23-24.

³³ AP Kielce, RGK, Sekcja Archiwalna, sygn. 1.

³⁴ Ibidem, s. 51.

³⁵ *Dziennik Praw*, t.66, 167.

do przechowywania. Zespół nie posiada urzędowych pomocy kancelaryjnych³⁶. Posiada inwentarz książkowy.

II.2 Kancelaria Gubernatora Kieleckiego (1867-1917)

Zgodnie z ustawą z 19/31 XII 1866 roku gubernator „w obrębie powierzonej mu guberni jest głównym stróżem nietykalności najwyższych praw Samowładztwa, dobra państwa i ścisłego wykonywania praw, i postanowień rządowych”³⁷. Osobistym rozporządzeniom gubernatora podlegały:

- a) sprawy polityczne lub wymagające zachowania tajemnicy
- b) sprawy podlegające decyzji Rządu Gubernialnego, „lecz z powodu nadzwyczajnych okoliczności wymagające natychmiastowego osobistego rozporządzenia gubernatora”
- c) nadzór nad pracą zarządów gminnych i gromadzkich
- d) mianowanie i zwalnianie pracowników Straży Ziemskiej oraz nadzór nad jej działalnością
- e) kontakty z władzami wojskowymi, które w razie potrzeby miały obowiązek udzielenia gubernatorowi pomocy
- f) sprawy związane z rewizją guberni i składaniem rocznych sprawozdań o jej stanie
- g) zezwolenie na posiadanie broni
- h) sprawy paszportowe
- i) sprawy osób „zostających pod nadzorem zwierzchności gubernialnej i policji”
- j) wydawanie paszportów duchownym katolickim
- k) nadzór nad klasztorami katolickimi
- l) zatwierdzanie na urzędach duchownych katolickich
- m) nadzór nad drukarniami i litografiami³⁸.

Ponadto gubernator mianował i zwalniał urzędników zarządu gubernialnego i zarządów powiatowych, przedstawiał kandydatów na sędziów pokoju, zatwierdzał osoby wybrane do dozorów bożniczych, potwierdzał dowody na godność szlachecką, udzielał zezwoleń na przedstawienia teatralne itp.³⁹

Dla załatwiania spraw podległych osobistemu rozporządzeniu gubernatora powołana była Kancelaria Gubernatora, składająca się z naczelnika, jego pomocnika, urzędnika do szczególnych poruczeń oraz urzędników „do pisma” i kancelistów⁴⁰. W 1877 roku w Kancelarii pracowało 9 osób, a mianowicie: naczelnik, jego pomocnik, czterech urzędników etatowych, oficer sztabowy do specjalnych poruczeń, inspekcji Straży Ziemskiej i urzędnik do specjalnych poruczeń. W latach 1882 - 1886 przy Kancelarii działał odkomenderowany do rozporządzeń gubernatorów kieleckiego i radomskiego mechanik inżynier – technolog. W 1906 roku ostatecznie ukształtował się podział kancelarii na pięć wydziałów. Wydział Ogólny załatwiał sprawy polityczne pozostawione do decyzji gubernatora, Wydział Paszportowy rozpatrywał sprawy paszportów krajowych i zagranicznych, Wydział Statystyczny przygotowywał roczne sprawozdania o stanie guberni. Sprawami bezpieczeństwa mobilizacyjnymi zajmował się oficer sztabowy z oficerami Straży Ziemskiej.

³⁶ AP Kielce, A. Makowska, *Informacja do zespołu akt: Kielecka Drukarnia Gubernialna*, s.3.

³⁷ *Dziennik Praw*, t. 66, s. 121, art. 8.

³⁸ *Ibidem*, s. 123-125, art. 14.

³⁹ *Ibidem*, s. 125-127, art. 16.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 227.

Wreszcie Kancelaria Naczelnika zajmowała się sprawami personalnymi pracowników guberni. W 1915 roku Kancelaria Gubernatora została ewakuowana do Rosji, gdzie działała do 1917 roku⁴¹.

W kancelarii sporządzano pomoce ewidencyjne. W zespole Kancelarii Gubernatora Kieleckiego zachowało się 143 inwentarzy spraw (opisi dzieł) jawnych i tajnych, 80 tomów skorowidzów alfabetycznych osobowo - rzeczowych, 57 dzienników podawczych pism jawnych wchodzących i wychodzących oraz 9 rejestrów pism tajnych⁴².

Zespół akt Kancelarii Gubernatora Kieleckiego składa się z 3 015 j.a.⁴³, w tym z 82 poszytów, okólników i rozporządzeń (nariadov) w sprawach jawnych i tajnych. Zachowały się dzienniki korespondencyjne, wykazy spraw i specjalne rejestry spraw paszportowych ze skorowidzami. Zespół został uporządkowany w oparciu o dawne sygnatury, a więc odtwarza układ kancelaryjny⁴⁴.

Sporządzony inwentarz archiwalny ze względu na to, że w Kancelarii nie stosowano układu rzeczowego, nie umożliwia badaczowi dotarcia do wszystkich interesujących go źródeł. Stąd potrzeba opracowania przewodnika po zespole⁴⁵.

II.3 Zarządy powiatowe na terenie guberni kieleckiej

Zgodnie z ustawą z 19/31 XII 1866 roku powiatami miały kierować zarządy (urzędy powiatowe). Załączona do ustawy tabela etatów przewidywała zatrudnienie naczelnika powiatu, pomocnika do czynności policyjnych, pomocnika do czynności administracyjno - gospodarczych, czterech referentów do czynności policyjnych, miejskich, skarbowych i ubezpieczeń, sekwestratora, sekretarza, archiwisty, który był zarazem dziennikarzem i ekspedytorem, budowniczego i inżyniera powiatu, lekarza i felczera. Ponadto zatrudniano urzędników *do pisma* i pisarzy⁴⁶.

Naczelnik powiatu miał czuwać „nad ścisłym wykonywaniem wiernopoddańczych obowiązków, praw i rozporządzeń rządu, nad zachowaniem ogólnego porządku, bezpieczeństwa i spokojności, tudzież nad zupełną nietykalnością praw własności”. Winien on kontrolować magistraty, urzędy gminne, miejskie, leśne i kwarantannowe, trzy razy rocznie rewidować kasy miejskie oraz wizytować więzienia, areszty i szpitale. Podlegała mu policja i Straż Ziemską⁴⁷.

Pomocnik Naczelnika Powiatu do spraw policyjnych był naczelnikiem Straży Ziemskiej, nadzorował bezpośrednio policję oraz kontrolował prawidłowe prowadzenie ksiąg ludności. Drugi pomocnik naczelnika do spraw administracyjnych mógł być delegowany „do rewizyj kas miejskich lub innych części zarządu”⁴⁸.

W skład kolegium urzędu wchodził naczelnik, jego pomocnicy, lekarz powiatowy, budowniczy lub inżynier powiatowy. Na posiedzenia kolegium mogli

⁴¹ A. Makowska, R. Guldon, *Wstęp do inwentarza zespołu: Kancelaria Gubernatora Kieleckiego 1867 - 1917*, Kielce 1993 (mps w AP Kielce), s. 2. Por *Przewodnik po zespole akt Kancelarii Gubernatora Lubelskiego z lat 1866 - 1917*, oprac. J. Tomczyk, Warszawa 1966, s. XI-XVI oraz J. Zaborowska, *Ustrój, dzieje i akta Kancelarii Gubernatora Warszawskiego z lat 1866-1917*, „Archeion” t. 51, 1969, s. 143 - 160.

⁴² *Przewodnik po zespole akt Kancelarii Gubernatora Lubelskiego*, s. IX - XI.

⁴³ *Archiwum Państwowe w Kielcach i jego oddziały*, s. 53.

⁴⁴ A. Makowska, R. Guldon, *Wstęp do inwentarza*, s. 4 - 6.

⁴⁵ *Przewodnik po zespole akt Kancelarii Gubernatora Lubelskiego*, s. X-XI.

⁴⁶ *Dziennik Praw*, t. 66, s. 239 - 241.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 169 - 171, art. 89 - 93.

⁴⁸ *Ibidem*, s. 171 - 173, art. 94 - 100.

być wzywani także radcy ubezpieczeń, członkowie komitetów drogowych i weterynarze powiatowi. Na posiedzeniach kolegium zajmowano się następującymi sprawami:

- a) przyjmowanie przysięgi od cudzoziemców „na wierność poddaństwa”
- b) rozpatrywanie zażaleń na nieprawne działania urzędników i oficjalistów oraz wyroków sądowych zapadłych w ich sprawach
- c) wynajmowanie domów i zakup mebli dla urzędu powiatowego oraz wynajmowanie pomieszczeń dla lazaretów wojskowych i aresztów
- d) kontrola stanu kas okręgowych
- e) sporządzanie projektów etatów, dochodów i wydatków miast i instytucji rządowych
- f) układanie rozpisów podatków skarbowych, gruntowych i opłat gminnych składki transportowej i kwaterunkowej, od ubezpieczeń itp.
- g) wypłaty kosztów podróży i diet urzędnikom
- h) umorzenie podatków skarbowych i składek
- i) organizowanie licytacji na budowę, dostawę i dzierżawę wszelkich realności
- j) zakup żywności dla więźniów⁴⁹.

Jeden z rozdziałów ustawy dotyczy kancelarii urzędu powiatowego. Pracami kancelaryjnymi zajmowało się biuro, składające się z trzech oddziałów. Oddział ogólny, którym kierował sekretarz urzędu, zajmował się ogłaszaniem praw, mianowaniem, zwalnianiem, i pociąganiem do odpowiedzialności urzędników, zmianami granic powiatu, sprawozdaniami rocznymi i statystycznymi itd. Oddziałem Ekonomiczno - Administracyjnym kierował pomocnik Naczelnika Powiatu do spraw administracyjnych. Oddział ten załatwiał sprawy dotyczące administracji i gospodarki powiatu (przemysł, handel, rzemiosło), zarządu miejskiego, zarządu ubezpieczeń, drogowe, skarbowe oraz wydawał konsensy na zajmowanie się przemysłem, handlem i rzemiosłem. Oddziałem Wojskowo - Policyjnym kierował pomocnik Naczelnika Powiatu do czynności policyjnych. Oddział ten zajmował się dostarczaniem wojsku podwód i kwater, udzielaniem wsparcia dymisjonowanym wojskowym niższych stopni oraz ich rodzinom, sprawami policyjnymi, kontrolą nad prowadzeniem ksiąg ludności, zarządem więzieniami oraz sprawami lekarsko - policyjnymi, celnymi i granicznymi⁵⁰.

Kancelaria prowadzona była według omówionych w dalszej części przepisów rosyjskich z 1845 roku, znowelizowanych w 1857 roku.⁵¹

W każdym urzędzie powiatowym istniało „archiwum dla zachowywania akt zakończonych”, którym zawiadywał archiwista⁵².

W zasobie Archiwum Państwowego w Kielcach zachowały się zespoły zarządów powiatowych: Jędrzejowskiego, Kieleckiego, Miechowskiego, Olkuskiego, Pińczowskiego, Stopnickiego, Włoszczowskiego i Opatowskiego⁵³. Najlepiej zachowały się akta zarządów powiatowych: Kieleckiego i Olkuskiego.

⁴⁹ Ibidem, s. 175 - 181, art. 105 - 106.

⁵⁰ Ibidem, s. 183 - 185, art. 113 - 117.

⁵¹ *Svod zakonov Rossijskoj Imperii izdanija 1857 goda*, t. 2, c. 1: Obščee Gubernskoe Upravlenie, S. Peterburg 1857, s. 17 - 35.

⁵² *Dziennik Praw*, t. 66, s. 187, art. 125.

⁵³ *Archiwum Państwowe w Kielcach i jego oddziały*, s. 56 - 61.

Pierwszym naczelnikiem powiatu kieleckiego został Leon Gorbaczowicz, który już 1/13 stycznia 1867 roku złożył raport o zorganizowaniu urzędu i rozpoczęciu działalności⁵⁴. Do archiwum urzędu przekazano w 1867 roku akta zlikwidowanych urzędów: Naczelnika Wojennego Okręgu Kieleckiego, Naczelnika Wojennego Oddziału Kielecko - Opatowskiego, Naczelnika Wojennego Powiatu Kieleckiego i Naczelnika Wojennego Rewiru Kieleckiego z lat 1861 - 1866⁵⁵.

Z czasem Oddział Administracyjny urzędu dzielił się na trzy referaty: miejski, finansowy i ubezpieczeniowy. Naczelnikowi powiatu podlegał lekarz powiatowy, inżynier powiatowy, sekwestrator, a od 1902 roku także weterynarz powiatowy. Zespół uporządkowano według układu kancelaryjnego i sygnatur kancelaryjnych w obrębie poszczególnych oddziałów i referatów. Po aktach spraw umieszczono nariady, księgi finansowe i pomoce kancelaryjne. Spośród tych ostatnich najważniejszy jest skorowidz alfabetyczny spraw z lat 1867 - 1893⁵⁶. Według sygnatur kancelaryjnych uporządkowany został także zespół Zarządu Powiatowego Olkuskiego⁵⁷.

II.4. Tymczasowy Generał Gubernator Kielecki (1905-1909)

Pierwszym Tymczasowym Generał Gubernatorem Kieleckim został generał lejtnant Fiedor Niłowicz Bobylew, który objął swój urząd dnia 9 grudnia 1905 roku, kiedy to na terenie guberni wprowadzony został stan wojenny. Był on naczelnikiem wojennym o rozległej władzy, głównie wojskowej i policyjnej. Podporządkowany był mu gubernator i wszystkie inne urzędy. Od 1 marca 1906 roku funkcję tę objął generał lejtnant Jakub Grigoriewicz Żyliński, a od czerwca 1906 roku generał major Aleksander Konstantynowicz Pietrow. 10 listopada 1906 roku powraca Jakub Grigoriewicz Żyliński, a w lipcu 1907 roku Tymczasowym Gubernatorem jest ponownie Aleksander Konstantynowicz Pietrow. W listopadzie 1907 roku TGGK został generał lejtnant Piotr Robertowicz, baron von Nettelhorst. Zespół posiada inwentarz książkowy bez indeksów i liczy 46 j.a.⁵⁸

III. Zawartość zespołów akt: Rząd Gubernialny Kielecki, Kancelaria Gubernatora Kieleckiego, Tymczasowy Generał Gubernator Kielecki i zarządy powiatowe

III.1. Akta Rządu Gubernialnego Kieleckiego

Na zawartość zespołu składają się akta 8 wydziałów, które zostaną poniżej omówione.

W aktach Kancelarii Prezydialnej znajdują się materiały sekretariatu. Są to księgi protokołów, zawierające decyzje Rządu Gubernialnego Kieleckiego, normatywy władz zwierzchnich, akta dotyczące spraw związanych z udowodnieniem szlachectwa, wykazy osób pozbawionych praw szlacheckich i katalog biblioteki RGK /sygn. 666 - 753/ oraz działalności archiwum RGK. Na te

⁵⁴ R. Guldon, *Archiwa Kieleckie*, s. 25.

⁵⁵ B. Ryszewski, E. Wirska, *Materiały do dziejów powstania styczniowego w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Kielcach*, „Rocznik Świętokrzyski”, t. 2, 1972, s. 273.

⁵⁶ B. Ryszewski, *Wstęp do inwentarza zespołu akt Kieleckiego Zarządu Powiatowego (1866 - 1915)*, Kielce 1960 (mps w AP Kielce).

⁵⁷ J. Hładkova, *Wstęp do zespołu akt Zarządu Powiatowego Olkuskiego (1867 - 1914)*, Kielce 1971 (mps w AP Kielce).

⁵⁸ A. Artymiak, *Inwentarz zespołu akt TGGK z lat 1905 - 1909*, Kielce 1954 (mps w AP w Kielcach).

ostatnie składają się spisy akt przejętych i wybrakowanych, polecenia o dostarczenie danych, wypożyczenia i zwroty akt /sygn. 754 - 843/.

Wydział Administracyjny RGK składa się z czterech referatów W referacie I zachowały się księgi do zapisywania rezolucji gubernatora o stanie kadry urzędniczej, akta dotyczące uposażenia duchowieństwa, domów opieki, kaucji od urzędników i emerytur /sygn. 835 - 4943/. Referat II zawiera natomiast akta dotyczące regulacji miast, zezwoleń na prowadzenie handlu i przemysłu, budowy dróg, mostów i kolei żelaznych, poprawiania tabel likwidacyjnych i nadawczych, stowarzyszeń i organizacji, kółek rolniczych, spółdzielczości, kas pożyczkowo - oszczędnościowych itd. /sygn. 4944 - 6463/. Referat III zawiera akta dotyczące miast, ich planów regulacyjnych, planów finansowych i sprawozdań kasowych, dzierżawy i sprzedaży nieruchomości miejskich, budownictwa, kanalizacji, szkolnictwa, epidemii cholery, akta osobowe burmistrzów i prezydentów miast, spisy domów itp. /sygn. 6464 - 8568a/. Referat IV zawiera akta dotyczące wypłat pensji, zapomóg i pożyczek, kontroli rachunkowości, sprawozdania finansowe i statystyczne oraz skreślania pożyczek zaciągniętych na hipotekę /sygn. 8569 - 9539/.

Akta Wydziału Wojskowo - Policyjnego dzielą się na pięć referatów /V - IX/. Referat V zawiera akta dotyczące poboru do wojska i wydatków z tym związanych, zwolnienia od służby wojskowej, poszukiwania żołnierzy dezerterskich, księgi ludności, wykazy cen produktów rolnych i spożywczych /sygn. 9540 - 9722/. Referat VI zawiera akta o dyslokacji wojsk, podwodach, zakwaterowaniu żołnierzy, dzierżawie placów ćwiczeń, przyjęcia obywatelstwa rosyjskiego oraz zarządzenia dotyczące cudzoziemców /sygn. 9723 - 10153/. Referat VII zawiera akta dotyczące więzień, ilości więźniów, personelu więziennego i szkolnictwa przywięziennego, księgi ludności, akta o wysyłce skazanych na Sybir, zezwolenia na przedstawienia teatralne i koncerty itd. /sygn. 10154 - 10945/. Referat VIII zawiera sprawozdania z najmu lokali dla wojska, ceny różnych produktów, dane o budowie i remontach obiektów wojskowych, wykazy osób będących pod nadzorem policji, prośby o zapomogi dla byłych wojskowych i rozkazy naczelnego wodza wojsk rosyjskich z 1915 roku /sygn. 10946 - 12529/. Wreszcie referat IX zawiera akta o przestępczości i prostytucji, księgi ludności dla potrzeb wojska, paszporty, akta o poszukiwaniu osób, zezwolenia na osiedlanie cudzoziemców, dane o wysiedleniach osób podejrzanych o szpiegostwo z terenów przygranicznych itd. /sygn. 12530 - 12754/.

Akta Wydziału Prawnego dzielą się na dwa referaty /XIII i XIV/. Referat XIII zawiera akta dotyczące przestępstw służbowych pracowników, regulacji hipotek, przejmowania na rzecz skarbu państwa kapitałów duchownych zabezpieczonych na różnych dobrach, dzierżawy, propinacji i egzekwowania wyroków sądów gminnych oraz sprawozdania z działalności izb skarbowych /sygn. 12755 - 14376/. Referat XIV zawiera zarządzenia o ściąganiu należności podatkowych i preliminarze wynagrodzeń duchowieństwa /sygn. 14377 - 14923/.

W aktach Wydziału Lekarskiego zachowały się akta osobowe pracowników służby zdrowia, raporty o stanie zdrowia ludności, epidemiach i zgonach, zezwolenia na otwieranie nowych aptek i gabinetów lekarskich i opisy stanu sanitarnego miast /sygn. 14924 - 15570/.

W aktach Wydziału Weterynaryjnego zachowały się sprawozdania i raporty o chorobach bydła, dane o nadzorze nad transportem bydła i trzody chlewnej,

nadzorze nad jarmarkami i stadninami, lecznicach, lecznicach weterynaryjnych, budowie i remontach rzeźni, akta osobowe weterynarzy, oraz wykazy żołnierzy poległych w 1915 roku /sygn. 15571 - 15722/.

W aktach Wydziału Budowlanego zachowały się plany i zezwolenia na budowę i remont budynków, zatwierdzenia projektów budynków państwowych, kościelnych, oświatowych i szpitali, a także dane o regulacjach miast /sygn. 15723 - 16436/.

W aktach Wydziału Ubezpieczeń występują zarządzenia, statystyki pożarów i budynków ubezpieczonych od ognia oraz wypłaty odszkodowań /sygn. 16437 - 16790/. Zachowały się także pomoce archiwalne, a mianowicie dzienniki pism wchodzących i wychodzących, rejestry, skorowidze i spisy spraw /sygn. 16791 - 17170/. Do zespołu opracowano 3 indeksy kartkowe: rzeczowy, geograficzny i osobowy. Posiada on także inwentarz kartkowy ze wstępem.

W skład zespołu wchodzi także plany zawierające projekty budowy budynków w Kielcach i w powiatach, ich remonty, prace budowlane i remonty przy ulicach i innych przedsięwzięciach władz w tych kwestiach. Zbiór planów RGK rozdzielono na grupy powiatowe, z których kolejne z nich liczą:

- zbiór map i planów powiatu kieleckiego - 444 j.a.
- zbiór map i planów powiatu jędrzejowskiego - 51 j.a.
- zbiór map i planów powiatu miechowskiego - 52 j.a.
- zbiór map i planów powiatu olkuskiego - 90 j.a.
- zbiór map i planów powiatu pińczowskiego - 76 j.a.
- zbiór map i planów powiatu stopnickiego - 97 j.a.
- zbiór map i planów powiatu włoszczowskiego - 52 j.a.

Łącznie około 870 map i planów.

Trzeba tu dodać, iż zasób kartograficzny II połowy XIX i początków XX wieku to jeszcze mapy i plany innych urzędów, jak np.: ds. włościńskich, map i planów podworskich i innych. Stan techniczny części tych zbiorów wymaga konserwacji.

III. 2. Zawartość zespołu akt: Kancelaria Gubernatora Kieleckiego

Kancelaria Gubernatora zawiera akta, które powstawały w wyniku wykonywania przez gubernatora czynności określonych jego kompetencjami, omówionymi w drugim rozdziale niniejszej pracy. Najważniejsze są tu materiały statystyczne i opisowe dotyczące stanu guberni, zawarte w tzw. „obzorach” i korespondencji z władzami centralnymi. „Obzory” obejmują sprawy administracyjne, wojskowo - policyjne, służby zdrowia, zaludnienia i ruchu ludności, przemysłu i handlu. Duże znaczenie dla badań historycznych mają akta spraw o charakterze politycznym, dotyczące nadzoru politycznego, zesłańców politycznych na Sybir, wychodźców i ich powrotu do kraju⁵⁹, różnych śledztw i badań osób podejrzanych, zwłaszcza w latach 1905-1907. Sporo akt dotyczy Straży Ziemskiej, jej organizacji i działalności, mającej na celu walkę z ruchami rewolucyjnymi i wyzwolenicznymi⁶⁰. Istotną wartość naukową mają akta cenzury

⁵⁹ Guldon R., Szczepaniak E., *Źródła archiwalne do dziejów emigracji i Polonii w zasobie Archiwum Państwowego w Kielcach*, w: *Dzieje Kielecczyzny w historiografii Polski Ludowej. Baza źródłowa*, cz. 2, pod red. Z. Gulдона i M. B. Markowskiego, Kielce 1987, s. 67 - 83.

⁶⁰ Artymiak A., *Źródła archiwalne do dziejów rewolucji 1905 - 1907 roku w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Kielcach*, „Archeion”, t. 26, 1956, s. 84-87; A. Massalski, *Źródła do dziejów strajku szkolnego w latach 1905 - 1906 na terenie guberni kieleckiej przechowywane w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w*

książek i innych wydawnictw, wydawania zezwoleń na otwarciu drukarni i gazet, także wykazy zakazanych i dozwolonych druków /sygn. 985, 989, 1852/. Zachowały się także akta dotyczące otwierania szkół prywatnych, ludowych i żydowskich, bibliotek, czytelni publicznych i innych wydarzeń kulturalnych /sygn. 340, 343, 347, 752/. Warto zwrócić też uwagę na akta dotyczące otwierania szpitali, przytułków dla dzieci, zarządzeń i inspekcji sanitarnych /sygn. 1932, 1944, 2227/, nadzoru nad towarzystwami, komitetami i innymi organizacjami jak Polska Macierz Szkolna /sygn. 2092, 2160, 2162/, czy straż pożarna /sygn. 2221, 2689/, nadzoru nad duchowieństwem rzymskokatolickim, seminariami duchownymi, klasztorami i nabożeństwami /sygn. 439, 442, 620, 627, 785/. Zachowały się także akta dotyczące fabryk, zakładów rzemieślniczych i budowy dróg kolejowych /sygn. 703, 1155, 2306, 2385, 2530/ oraz posyty dotyczące ludności stałej i ruchu ludności, emigracji i przesiedleń /sygn. 370, 478, 759/. Część materiałów pochodzi z okresu I wojny światowej i dotyczy wysiedleń ludności wyznania mojżeszowego i ewangelickiego, organizacji „Sokół”, „Strzelców” w 1914 roku Zespół posiada inwentarz książkowy. Do zespołu, w ostatnich latach przybyło 13 j.a. wyłonionych z opracowywanego na bieżąco zasobu.

III.3. Akta zarządów powiatowych na terenie guberni kieleckiej

Istotną wartość naukową mają materiały przechowywane w zespole akt Zarządu Powiatowego Olkuskiego. W Wydziale Ogólnym zachowały się akta dotyczące organizacji zarządu powiatowego /sygn. 14/, zarządów gminnych i miejskich /sygn. 47, 73, 229, 340/ oraz zgromadzeń gminnych /sygn. 98, 135, 186, 193/. Zachowały się też sprawozdania statystyczne /sygn. 104, 114, 115, 202, 257/, dotyczące między innymi rolnictwa, przemysłu i górnictwa /sygn. 85, 86, 95, 110, 122, 132, 146/ oraz ludności powiatu olkuskiego /sygn. 99, 145, 183, 218, 221, 298/. Warto też zwrócić uwagę na materiały dotyczące szkolnictwa i nauczycieli /sygn. 81, 92, 108, 116, 117, 125, 130, 131, 169, 207/, budowy szkół /sygn. 185, 188, 254, 277/, tajnego nauczania /sygn. 142, 176, 210, 235, 307, 416/, szkół żydowskich /sygn. 242, 281, 424, 471/, szkół dla dzieci głuchoniemych i niedorozwiniętych /sygn. 379, 415/ i domów opieki /sygn. 285, 331, 355, 396, 446/. Zachowały się też akta dotyczące drukarni, księgarni i zakładów fotograficznych /sygn. 397, 403, 464, 483/, cenzury /sygn. 374, 487/, teatrów i przedstawień /sygn. 480, 492, 496, 514/, bibliotek /sygn. 359, 419, 420, 452/, ochrony pamiątek narodowych /sygn. 18, 65, 78, 255/, towarzystw zapomogowo - pożyczkowych /sygn. 399, 407/ i ochotniczych straży pożarnych /sygn. 320, 410 - 411, 442/. Liczną grupę stanowią akta osobowe pracowników zarządu powiatowego, zarządów gminnych i burmistrzów poszczególnych miast /sygn. 20, 22, 23, 25, 28 - 36/, personelu lekarskiego /sygn. 28, 103/, architektów powiatowych /sygn. 48/, strażników ziemskich /sygn. 50, 162, 278/ oraz służby leśnej i drogowej /sygn. 40/.

W Referacie Miejskim Wydziału Administracyjnego zachowały się akta dotyczące budownictwa miejskiego, a więc budowy i remontów domów /sygn. 595, 597, 600, 603, 628/, jatek /sygn. 790, 847, 894/, łaźni /sygn. 615, 665, 666, 769/, budownictwa wiejskiego /sygn. 611, 612, 614, 621, 624, 763/, budownictwa sakralnego /sygn. 536 - 541, 574, 613, 616/ i budownictwa fabrycznego /sygn. 588, 843/. Sporo akt dotyczy budowy i remontów szkół /sygn. 926, 931, 965/, budowy

dróg i mostów /sygn. 593, 618, 635, 650, 697/, kolei żelaznych /sygn. 699/, zakładania cmentarzy i parków miejskich /sygn. 575, 576, 625, 679/, wodociągów w Olkuszu /sygn. 564, 725, 795, 852/, kanalizacji /sygn. 895/ i oświetlenia miasta /sygn. 532, 573, 587, 658/. W poszczególnych poszytach znajdują się projekty budynków i plany sytuacyjne ulic opracowane przez architekta powiatowego. Sporo jest akt dotyczących dzierżawy i sprzedaży gruntów miejskich /sygn. 581, 610, 786/, lasów i służby leśnej /sygn. 529, 545, 548, 551, 552, 556/ i drogowej /sygn. 723/, dochodów kasy miejskiej /sygn. 530, 531, 550, 596/ czy górnictwa i hutnictwa /sygn. 1053, 1059/.

W referacie finansowym tego wydziału znajdują się materiały obrazujące gospodarkę finansową powiatu, a więc wpływy ze sprzedaży i dzierżawy majątków poduchownych /sygn. 1075, 1076, 1078, 1081/, majątków państwowych /sygn. 1074, 1087, 1088, 1100/, dzierżawy propinacji /sygn. 1104, 1106, 1111 - 1113/, podatków /sygn. 1094, 1109, 1110, 1118/. W Wydziale Wojskowo - Policyjnym zachowały się akta obrazujące sytuację polityczną w powiecie w latach po powstaniu styczniowym i podczas rewolucji 1905 roku. W Wydziale Lekarskim zachowały się materiały dotyczące lekarzy i dentystów /sygn. 1598/, felczerów /sygn. 1600, 1610/, weterynarzy /sygn. 1596/, aptek /sygn. 1591, 1595, 1597/ itd.

Podobne materiały zawiera zespół Zarządu Powiatowego Kieleckiego. W Oddziale Ogólnym na uwagę zasługują statystyki i sprawozdania dotyczące ludności, osadnictwa, urodzajów, hodowli i przemysłu. Zachowały się cztery poszyty dotyczące wyborów do Dumy /sygn. 769, 792, 838, 892/. W Oddziale Wojskowo - Policyjnym zachowały się materiały o popełnionych przestępstwach politycznych, wykazy przestępców politycznych, osób znajdujących się pod nadzorem policji, więźniów i zesłańców, oraz osób nie mających prawa pobytu w Cesarstwie.

III.4. Zawartość aktowa zespołu akt Tymczasowego General Gubernatora Kieleckiego (1905-1909)

W zespole najwięcej jest postanowień o aresztowaniach, m.in. za udział w manifestacjach, zrywanie plakatów o stanie wojennym, posiadanie broni, ukrywanie osób podejrzanych, prowadzenie korespondencji w języku polskim, posiadanie proklamacji o treści rewolucyjnej, napady, zorganizowanie strajku, próbę przejścia granicy, nieudolność w wypełnianiu obowiązków czy wrogie wypowiedzi wobec żołnierzy rosyjskich. Sporo jest informacji o niedoborach podatkowych i grzywnach. Zdarzają się informacje o uchwałach zebrań gminnych, o nauczaniu dzieci, w języku polskim, obchodach świąt 1 i 3 Maja, stowarzyszeniach i organizacjach. Są także raporty naczelników powiatów o stanie wojennym, zabójstwach i raportach o zwolnieniach z więzienia⁶¹.

IV. Przepisy kancelaryjne z 1857 roku

Przepisy kancelaryjne, przeznaczone były do stosowania w urzędach administracji państwowej na terenie Królestwa Polskiego. Podzielone są na kilka części, z których każda dotyczy innego zagadnienia funkcjonowania urzędów administracji w tej gestii. Składają się one z kilku części, a mianowicie: o tworzeniu kancelarii i archiwów, o porządku podległości w urzędzie, o wpływie i przyjęciu

⁶¹ Z.Szabat, *Indeks rzeczowy do akt inwentarza TGGK za lata 1905-1909* (mps w AP w Kielcach).

podań pisemnych, o wpływie podań ustnych, o obiegu spraw w kancelarii, o obiegu spraw w urzędzie oraz o załatwianiu spraw i wysyłce. W niniejszym omówieniu tekstu źródłowego starano się przedstawić najciekawsze zdaniem autora zagadnienia związane z wymaganym działaniem urzędów w sprawach dotyczących obiegu pism załatwianych w tychże urzędach.

Wspomniane przepisy otwierają zasady dotyczące działania kancelarii urzędowych. W skład obsady personalnej wchodzi: sekretarze, naczelnicy działów, protokolanci, rejestratorzy i inni pracownicy kancelaryjni według przydziału etatów. Kancelaria dzielić się ma na oddziały, działy i podobne im komórki o jednolitym oznaczeniu niezależnie od instytucji i mieścić się w osobnym, wydzielonym pomieszczeniu w danym urzędzie. Pracujący w nim: sekretarz, protokolant, rejestrator i tłumacz (jeżeli był przewidziany) urzędują przy przydzielonych jednostkowo stołach. Pracownicy kancelaryjni i pomocniczy, w przypadku braku dla nich odpowiedniej ilości stołów, mogą pracować po dwóch przy jednym, ale rozmieszczeni tak, aby nie przeszkadzali sobie w wypełnianiu zadań. Wspomniane stoły w pomieszczeniach kancelaryjnych pokryte mają być sukniem i posiadać miejsce na zabezpieczenie załatwianych spraw pod zamknięciem. Dla petentów odwiedzających urząd należy utworzyć odrębne pomieszczenia przed kancelarią, w których załatwianie spraw przez urzędników jest zabronione. Urzędnicy kancelaryjni mają obowiązek przychodzić do pracy na godzinę wcześniej przed rozpoczęciem urzędowania, czyli godzinę przed obsługą odwiedzających dany urząd tego okresu.

Praca kancelarii urzędu była ściśle związana z archiwami tworzonymi w urzędach. Stąd też w przepisach regulujących pracę kancelarii zamieszczono wytyczne dotyczące utworzenia i zasad funkcjonowania archiwów w urzędach administracji państwowej.

Archiwa w urzędach powinny dzielić się na: archiwum spraw bieżących - przechowujące ustawy, regulaminy, instrukcje oraz inne dokumenty i księgi będące niezbędnymi do wydawania zaświadczeń, czy pełnego obrazu spraw bieżących oraz archiwum zamknięte, w którym gromadzi się sprawy zakończone nie podlegające dalszemu załatwianiu, nie potrzebne do bieżącego załatwiania spraw. Do archiwum spraw zamkniętych kancelaria każdego urzędu zobowiązana jest przekazywać sprawy zakończone najdłużej po trzech latach od daty zakończenia sprawy. Przekazywać je ma z odpowiednim opisem i wykazem akt przekazywanych. Wszystkie sprawy przekazywane do archiwum (tabele, informacje, karty, plany, rysunki i inne) powinny posiadać spis alfabetyczny i według numerów. Obowiązkiem urzędników jest dokonywać przeglądu archiwum co najmniej raz w roku, pod groźbą kary przewidzianej prawem, w razie nie wykonania tej czynności. W przypadku nagromadzenia dużej ilości spraw nieprzydatnych przechowywanych w archiwach gubernialnych, powiatowych czy miejskich, ustanawia się komisję, która dokona ich rozdziału i w razie potrzeby zniszczenia.

Wspomniane czynności archiwalne regulowały obowiązujące w urzędach gubernialnych przepisy. W RGK, w j.a. o sygn. arch. 763 zachowały się szczegółowe informacje z 1876 roku dotyczące przekazanych do archiwum w latach 1867 - 1887 aktach, jak również przepisach regulujących czynności dotyczące archiwum⁶².

⁶² *Svod zakonov Rossijskoj Imperii, T II, Č I, Obščee gubernskoe učreźdenie*, Sanktpeterburg 1876, s. 10 - 12.

Pracowników zatrudnionych w urzędach obowiązywała ściśle określona podległość służbowa. Zwracano uwagę na odpowiedni szacunek, posłuszeństwo wobec przełożonych, donoszenie o wszelkich wątpliwych decyzjach i poleceniach niezgodnych z prawem, ale równocześnie na grzeczność, przyzwoitość, kulturę osobistą i ubiór urzędników.

Początek obiegu dokumentów w urzędzie zapoczątkowany był wpływem pisma. W zależności od tego, od kogo dana sprawa wpłynęła, rozpoczynał się jej obieg. I tak np. pisma pochodzące od organów nadrzędnych, rządowych wysokiej rangi opatrzone odpowiednią dla każdego z nich odpowiednią pieczęcią (Rozporządzenia Jego Cesarskiej Wysokości, pisma Prawowitego Senatu itp.), mogą być utworzone przez pracowników urzędujących na wyższych stanowiskach w urzędzie (kancelaria - sekretarz).

Wszystkie pisma wchodzące, po ich otwarciu i przyjęciu, mają być datowane przez sekretarza, z oznaczeniem na nich roku, miesiąca i dnia wpływu (zarówno sam sekretarz jak i sama kancelaria odpowiedzialni są za przekazanie wszelkich dodatkowych dokumentów związanych ze sprawą). Mają być rejestrowane w rejestrze pism wchodzących, który dzieli się na dwie części: pierwszą, w której wpisywane są wymienione wyżej pisma o szczególnym znaczeniu i drugą, zawierającą wpływy pozostałe, mniej istotnego od tych pierwszych znaczenia (zawiadomienia z różnych miejsc, raporty, obwieszczenia itp.). We wspomnianym rejestrze zamieszcza się krótką treść wpływającego pisma z oznaczeniem numeru wpływu, osobą lub instytucją, z której nadeszło oraz datą wpływu. Po rejestracji pisma wpływające podlegają rozdziałowi do poszczególnych urzędników według rodzajów spraw przez nich załatwianych, które z kolei, po przydziale, podlegają rejestracji w rejestrach podręcznych według kolejności wpływu. Po przygotowaniu sprawę rozpatruje sekretarz posługując się wszelkimi posiadanymi danymi w kwestii merytorycznej i prawnej. Rejestry mają służyć do adnotacji uwag, notatek sporządzonych do każdej sprawy na papierze zwykłym, bez pobierania opłat skarbowych (pisma na papierze herbowym podlegają opłatom skarbowym).

Każdy urząd zobligowany jest do prowadzenia dziennika, tj. sporządzania codziennych notatek o wszelkich wydarzeniach zaszłych w urzędzie. Jeżeli dziennik nie może być przygotowany w tym samym dniu, to przedkłada się go do podpisu przez sekretarza na dzień następny, ale jako pierwszy przed innymi sprawami. Dzienniki urzędowe pisane są na papierze zwykłym, i jeden raz w roku oprawia się je z oznaczeniem daty.

Po załatwieniu sprawy przygotowuje się pismo o jej załatwieniu i przygotowuje do ekspedycji. Pisma wychodzące muszą być sporządzone w sposób jasny i z dużą dokładnością. Powinny zawierać wszystkie ważne w danej sprawie informacje, aby nie stwarzać powodów do ewentualnych pytań, niejasności, nieporozumień mogących mieć wpływ w ich ostatecznym załatwieniu. Na piśmie wychodzącym powinien znajdować się krótki opis jego treści, nazwy, zawartości, a także miejsce, z którego i dokąd jest ono wysyłane. Żadne z pism wychodzących nie może też być wysłane bez wcześniejszego wpisania go w rejestr pism wychodzących (w sprawach tajnych zaleca się na opakowaniu, kopercie, jak i na samym piśmie umieścić się napis - tajne). Każdy urząd powinien posiadać dwa rejestry pism wychodzących. Jeden, przeznaczony dla wpisywania raportów, doniesień itp., drugi zaś do rejestracji pism wysyłanych do instytucji, urzędów równorzędnych, instytucji,

miejsc i osób podporządkowanych (podległych) itp. Pisma wychodzące wnosi się do rejestru pism wychodzących zgodnie z istotą załatwionej sprawy jednakże z taką jasnością, aby można było w nim bez żadnych trudności odnaleźć całość przebiegu załatwionej sprawy. W tym celu zalecane jest umieszczanie w tymże rejestrze informacji, przez kogo sprawa była załatwiana, i przez kogo pismo jest podpisane. Podczas wysyłki pisma, opatrzona się je pieczęcią herbową danego urzędu, za której użytkowanie odpowiedzialny jest sekretarz, oraz osoby upoważnione do używania jej.

Przedstawione, w bardzo skróconej formie niektóre z ważniejszych zagadnień zawartych we wspomnianych przepisach kancelaryjnych, zaprezentowano z uwagi na fakt braku ich bardziej szczegółowego omówienia w częściach pracy dotyczących funkcjonowania urzędów administracji państwowej na terenie guberni kieleckiej.

V. Stan opracowania omówionych zespołów i ich wykorzystanie w badaniach regionalnych i naukowych

Zasób akt wytworzonych w okresie kancelarii rosyjskiej, jest coraz częściej udostępniany przez Archiwum Państwowe w Kielcach. Korzystają z niego głównie regionaliści i historycy. Są także osoby załatwiające prywatne sprawy majątkowe, które kierowane do archiwum w celu odnalezienia niezbędnych dokumentów stają przed barierą językową, najczęściej trudną do pokonania. W wymienionym zasobie popularne są również badania genealogiczne, obejmujące swoim zasięgiem akta stanu cywilnego i urzędów administracji państwowej z okresu zaboru rosyjskiego.

Stan opracowania zasobu archiwalnego II połowy XIX i początków XX wieku w AP w Kielcach można uznać za zadowalający. Zespoły aktowe posiadają niezbędne pomoce archiwalne, jak: inwentarze książkowe, kartkowe i niektóre indeksy. Dzięki tym pomocom dostęp do informacji jest ułatwiony, ale aktualną jest potrzeba tworzenia pomocy wyższego rzędu, szczegółowych indeksów, najlepiej w postaci elektronicznej oraz przewodników po większych zespołach akt (RGK i KGK).

Stan treści inwentarzy niewątpliwie wymaga poprawy i uzupełnienia o dokładniejsze dane niż obecnie, ale są to zadania przewidziane na wiele lat pracy. Trzeba tu dodać, że do zespołu akt Kancelaria Gubernatora Kieleckiego powstał w roku 2001 indeks rzeczowy, i jest to z pewnością duży krok w kierunku analizy zawartości całego zespołu. Natomiast nad aktami Rządu Gubernialnego Kieleckiego podjęto prace polegające na wprowadzaniu danych do bazy danych IZA. Obecnie RGK posiada indeksy: geograficzny, osobowy i rzeczowy, ale tylko w formie kartkowej z opisem ręcznym. Wymagają one ponownego zagłębienia się w treść materiałów archiwalnych zespołu wraz z dostosowaniem efektów prac do wymagań zwiększającej się liczby korzystających oraz postępu technicznego.

Podczas prac nad zawartością RGK wprowadzaną do bazy IZA, warto zadać sobie pytanie, czy i kiedy poddać analizie także zawartość samych jednostek aktowych, by w efekcie stworzyć dokładne indeksy, czy hasła rzeczowe.

Inwentarze książkowe posiadają też zespoły akt zarządów powiatowych, ale np.: Zarząd Powiatowy Kielecki sporządzony jest ręcznie i wskazane byłoby przepisanie go do elektronicznej bazy danych ze względu na trudność odczytu pisma odręcznego przez „przeciętnego” korzystającego. Zespoły te nie posiadają jednak indeksów, a stworzenie takich, w przypadku Zarządu Powiatowego

Olkuskiego, czy Kieleckiego usprawniłoby znacznie proces poszukiwań zarówno pracownikom, jak i korzystającym z usług pracowni naukowej.

Przy omawianiu pomocy archiwalnych tych „ważniejszych” zespołów akt okresu zaboru rosyjskiego można wspomnieć o Urzędach ds. Powinności Wojskowej i Kieleckiej Izbie Skarbowej. Zespoły te posiadają inwentarze kartkowe, które również wymagają zaawansowanych prac archiwistów nad „zwiększeniem” ich dostępności dla współczesnego odbiorcy. W chwili obecnej wprowadza się je do bazy danych IZA.

Akta Urzędu Gubernialnego Kieleckiego do spraw Włościańskich, Komisarzy do spraw Włościańskich wprowadzono w ostatnich latach do bazy IZA, w związku z czym ich zawartość stała się bardziej dostępna dla korzystających.

Zainteresowanie zasobem wytworzonym w kancelarii rosyjskiej wzrasta. Dotyczy to głównie powstających prac habilitacyjnych, doktorskich, magisterskich i licencjackich.

Ilość petentów korzystających w pracowni naukowej tutejszego archiwum od stycznia do końca miesiąca września 2004 roku wyniosła 2256 osób. We wnioskach zgłoszeniowych w tym czasie zadeklarowano rozpoczęcie prac w zasobie aktowym w/w okresie na następujące tematy: duchowieństwa i parafii; szkolnictwa i kadry nauczycielskiej; związków, stowarzyszeń, organizacji; monografii; urzędów, urzędników i administracji; gospodarki i przemysłu; społeczeństwa, kultury i oświaty; bibliotek, księgarń, wydawców i wydawnictw; biografii; własności ziemskiej; obiektów zabytkowych; OSP; historii rodowych; budownictwa i urbanistyki; rolnictwa; notariatu. Wydanych drukiem ukazało się niewiele, jednak rosnące zainteresowanie tym okresem każe przewidywać ich znaczny wzrost w latach kolejnych.

W ostatnich latach ukazały się, wydane przez Akademię Świętokrzyską i Kieleckie Towarzystwo Naukowe, ciekawe prace kieleckich historyków (min.: A. Massalskiego, S. Wiecha, B. Szabat, J. Pajaka i innych), które powstały w wyniku kwerendy w Archiwum Państwowym w Kielcach. Równolegle, w oparciu o materiał aktowy XIX w. powstają prace poświęcone regionowi (słownik biograficzny osób zasłużonych dla Kielecczyzny w XIX w., dzieje parafii, miast, wsi, szkolnictwa, straży pożarnych, gospodarki, stowarzyszeń i związków, prace poświęcone regionalistom zajmujących się tym okresem itp.). Wspomniany zasób prezentowany jest podczas Festiwalu Nauki odbywających się co roku w ramach „Dni Kielc”.

Omawiając materiał aktowy II połowy XIX i początków XX wieku należy zaznaczyć także, iż w roku 2004 wzrosła liczba spraw załatwianych przez tutejsze Archiwum w zasobie z tego czasu. Dotyczą one głównie majątków ziemskich, spraw sądowych, własnościowych, załatwianych w chwili obecnej przez działające na terenie kraju sądy. Dotarcie do poszczególnych spraw, czy to sądów pokoju, sądów gminnych, czy ukrytych pod opisem ogólnym jednostek z głównych zespołów akt (RGK, KGK, Urząd Gubernialny ds. Włościańskich., Komisarzy ds. Włościańskich. i innych) wydaje się być łatwym, ale po zagłębieniu w poszukiwania mogą pojawić się problemy w dotarciu do konkretnego materiału.

Przy porządkowaniu gubernialnych i powiatowych urzędów administracji ogólnej odtwarzano układ kancelaryjny. Utrudnia to dotarcie do interesujących badacza materiałów ze względu na to, iż w kancelarii rosyjskiej nie stosowano układu rzeczowego. Obok siebie występują posyty (dzieła) z różnorodnymi

sprawami. Akta uporządkowane są kolejno rocznikami, zaopatrzonymi sygnaturą ciągłą w ramach jednego roku. Stąd też wciąż aktualny jest postulat opracowania przewodników, chociaż po zespołach Rządu Gubernialnego Kieleckiego i Kancelarii Gubernatora Kieleckiego. Połączenie sygnatur akt spraw w grupy zagadnień (hasła rzeczowe) ułatwiłoby to znacznie korzystanie z tych zespołów i dotarcie do materiałów dotyczących poszczególnych zagadnień.

Podczas prac merytorycznych nad zasobem kancelarii rosyjskiej, istnieje potrzeba przeprowadzenia czynności zabezpieczających go przed zniszczeniem. Ze względu na słaby, kwaśny papier, na którym zasób wytworzono wskazane byłoby wytypowane materiały poddać izolacji, bieżącej reperacji, konserwacji, czy mikrofilmowaniu, skanowaniu, fotografowaniu lub kopiowaniu. Udostępnianie powstałego w ten sposób zasobu uchroni oryginały przed zniszczeniem. Praktycznie każdy z zespołów wytworzonych w kancelarii rosyjskiej w zasobie AP w Kielcach posiada jednostki archiwalne wymagające drobnych lub zaawansowanych prac konserwatorskich. Przykładem takiego zespołu z okresu zaboru rosyjskiego są akta 14 Pułku Jamburskiego im. M. Aleksandrownej w Pińczowie, którego całość dokumentacji nadaje się do konserwacji i praktycznie nie wskazane jest wykorzystywanie jej nawet dla potrzeb Archiwum z powodu posuniętej destrukcji papieru.

Podjęcie prac nad zasobem kancelarii rosyjskiej jest konieczne z wyżej wspomnianych powodów, ale także i dlatego, iż obecna znajomość tego języka i neografii rosyjskiej szczególnie przez młode pokolenie w naszym kraju jest słaba i niewiele wskazuje na to, aby szybko uległa poprawie.

BIBLIOGRAFIA

Źródła drukowane

Dziennik Praw, t. 66-68, Warszawa 1866 - 1868.

Svod zakonov Rossijskoj Imperii izdanija 1857 goda, t. 2, č. 1, S. Petersburg 1857.

Svod zakonov Rossijskoj Imperii, T II, Č I, Obščee gubernskoe učreźdenie, Sanktpeterburg 1876.

OPRACOWANIA

Archiwum Państwowe w Kielcach i jego oddziały w Jędrzejowie, Pińczowie i Starachowicach. Przewodnik po zasobie archiwalnym, oprac. pod kierunkiem S. Marcinkowskiego, Warszawa - Łódź 1993.

Bardach J, Grzybowski K., Historia państwa i prawa polskiego, t. 4, Warszawa 1988.

Chimiak Ł., Gubernatorzy rosyjscy w Królestwie Polskim. Szkic do portretu zbiorowego, Wrocław 1999.

Chwalba A., Polacy w służbie Moskali, Warszawa - Kraków 1999.

Guldon R., Archiwa kieleckie od XVIII do początków XX w., Kielce 1973.

Hładkova J., Wstęp do inwentarza zespołu akt Rząd Gubernialny Kielecki z lat 1867 -1918, Kielce 1981 (mps. w AP Kielce).

Hładkova J., Wstęp do zespołu akt Zarządu Powiatowego Olkuskiego (1867 - 1914), Kielce 1971 (mps. w AP Kielce).

Izdebski H., Rada Administracyjna Królestwa Polskiego w latach 1815 - 1830, Warszawa 1978.

Koba-Ryszewska T., Przeszłość administracyjna ziem województwa kieleckiego, w: Z dziejów ziemi kieleckiej (1918 - 1944), Warszawa 1970.

- Korobowicz A., Sądownictwo Królestwa Polskiego 1876 - 1915, Lublin 1995.
- Makowska A., Guldon R., Wstęp do inwentarza zespołu Kancelaria Gubernatora Kieleckiego 1867-1917, Kielce 1993 (mps. w AP Kielce).
- Okolski A., Wykład prawa administracyjnego oraz prawa administracyjnego obowiązującego w Królestwie Polskim, t. 1, Warszawa 1880.
- Przewodnik po zespole akt Kancelarii Gubernatora Lubelskiego z lat 1866 - 1947, oprac. J. Tomczyk, Warszawa 1966.
- Ramotowska F., Uwagi o księgach kancelaryjnych i archiwalnych urzędów polskich i rosyjskich XIX w., „Studia źródłoznawcze”, t. 21, 1976.
- Ryszewski B., Wirska E., Materiały do dziejów powstania styczniowego w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Kielcach, „Rocznik Świętokrzyski”, t. 2, 1972.
- Ryszewski B., Wstęp do inwentarza zespołu akt Kieleckiego Zarządu Powiatowego (1866 - 1915), Kielce 1960 (mps. w AP Kielce).
- Rząd Gubernialny Lubelski 1867 - 1918. Przewodnik po zespole, oprac. J. Godlewska, Warszawa - Łódź 1978.
- Staszyński E., Polityka oświatowa caratu w Królestwie Polskim od powstania styczniowego do I wojny światowej, Warszawa 1968.
- Szabat B., Szkolnictwo początkowe Kielc i powiatu kieleckiego w latach 1864 - 1915, Kielce 1983.
- Szabat B., Walka o szkołę polską w okresie rewolucji 1905 - 1907 w guberni kieleckiej, Kielce 1991.
- Wasilewski L., Administracja rosyjska w Królestwie Polskim, Wiedeń 1915.
- Wiech S., Miasteczka guberni kieleckiej w latach 1870-1914, Kielce 1995.
- Wiech S., Rzemieślnicy małych miasteczek guberni kieleckiej 1870-1914, Kielce 1995.
- Zaborowska J., Ustrój, dzieje i akta Kancelarii Gubernatora Warszawskiego z lat 1866 -1917, „Archeion”, t. 51, 1969.
- Zarys dziejów konstytucjonalizmu polskiego, pod red. A. Korobowicza, Lublin 1996.